

Pressburger Imre József

született: Miskolc, 1902. december 5.

Délután egy óra.

Vallása: izraelita.

Apja: Pressburger Kálmán, izraelita, 42 éves,

születési hely: Bars megye, Topolya.

Foglalkozása: gazdatiszt Heves megyében, a Tiszaszöllőshöz tartozó Oszkár majorban.

Anyja: Wichs Katalin, izraelita, 30 éves,

Szül. hely: Miskolc.

Ideiglenes lakóhely:

Miskolc, Szentpéteri kapu 3.

Wichs Katalin (Pressburger anyja)

született: Miskolc, 1872. március 29.

Vallása: izraelita.

Apja: Wichs Ignác.

Anyja: Jakubovics Fanni.

Lakás: Miskolc, Szeles 2832. sz.

(Közreadja: Kapusi Krisztián, levéltáros)

Varga Gabriella

Pressburger Imre: egy magyar forgatókönyvíró Britanniában

Pressburger Imre a 40-es 50-es évek brit filmgyártásának egyik kiemelkedő forgatókönyvírója, Michael Powell rendező munkatársa, Miskolcon született 1902-ben, és 1988-ban hunyt el Angliában. Leghíresebb filmjei a *Fekete nárcisz*, *Piros cipellők*, *Blimp ezredes élete és halála* és *A 49-ik hosszúsági fok*, melyekből eddig nagyon keveset vetítettek Magyarországon. Szülővárosában egészen az utóbbi évekig semmilyen emlék nem őrizte munkásságát, mígnem a Brit–Magyar Klub alapítója, Conor Niall O’Luby fel nem hívta az emberek figyelmét miskolci származására. Először a Miskolci Egyetemen szerveztek filmvetítések és megemlékezések, majd a város idén szeptemberben a CineFest keretein belül felavatta a szülőházát jelölő emléktáblát a Szentpéteri kapu 3. szám alatt, továbbá Miskolc Város Különdíját Pressburger-díjjá keresztelték át. Sajnos az emléktábla pontatlanul fogalmaz: Oscar-díjas filmrendező, író és producerként emlegeti Pressburger Imrét, annak ellenére, hogy filmrendezőként és producerként sem kapott Oscar-díjat, továbbá meg sem említi fő foglalkozását: a forgatókönyvírást. Nem véletlen a tévedés: Pressburger szövevényes életét, munkáit és foglalkozásait első hallásra nehéz megjegyezni és könnyű összekeverni: hat országban is élt, és majd tucatnyi különböző munkával foglalkozott: volt forgatókönyvíró, rendező, producer és író is.

Pressburger forgatókönyvíróként együtt dolgozott Michael Powell rendezővel, akivel közösen alapították a *The Archers* nevű filmprodukción társaságot. Együttműködésük során filmjeikben megosztva rendelkeztek a rendező, forgatókönyvíró és producer címeken, bár Powell a rendezésben, Pressburger a forgatókönyvírásban jeleskedett. Egészen az utóbbi időkig a magyar közönség csak elvétve láthatta filmjeiket. Ilyen például a második világháború ideje alatt játszódó *Blimp ezredes élete és halála* (*The Life and Death of Colonel Blimp*) című film, melyet a Magyar Televízió az utóbb két évben többször is vetített. A korabeli kritikák ritkán dicsérték filmjeiket, viszont a mozik többnyire telt házzal játszották a háború alatt készített propagandacélú filmjeiket. Későbbi korszakukban a filmes műfajt más művészeti ágakkal (balettel, operával) próbálták keverni. Az anyagi bevételért aggódó befektetőket gyakran megijesztették a korabeli filmstílusokra fittyet hányó elgondolásai és témaválasztásai, viszont talán a merész és egyedi ötletekkel megvalósított, kevésbé populáris témákat feldolgozó filmjeikkel érték el máig tartó sikereiket. Melyik normális producer ne kapna a szívéhez, ha azt hallaná, hogy a rendező több, mint tíz perces vágatlan balettáncot kíván a filmben szerepeltetni? Merész ötleteik azonban mégis elnyerték a közönség tetszését.

A 60-as évek közeledtével úgy tűnt, hogy filmjeik feledésbe merülnek és csak porosodó filmkockák őrzik majd nagyságukat, mígnem a 70-es, 80-as években fiatal filmrajongók újra érdeklődésre méltónak találták Powell és Pressburger alkotásait: Angliában és Skóciában több retrospektív vetítést is szerveztek. A mai filmes generációból sokakra voltak hatással a Powell–Pressburger filmek. Ilyenek például Martin Scorsese,

Terry Gilliam, Bernardo Bertolucci, Derek Jarman és Steven Spielberg. A Brit Filmintézet (British Film Institute) a kilencvenes évek elejétől elkezdte filmjeik digitalizálását és átdolgozását. Mára majdnem minden filmjük eredeti változatban, színesben megvásárolható DVD-n.

Pressburger Oscar-díjat nyert 1943-ban a legjobb írói teljesítmény kategóriában *A 49-ik hosszúsági fok* című filmmel. Továbbá jelölést kapott 1943-ban legjobb írói teljesítmény és legjobb forgatókönyv kategóriában a *One of Our Aircraft Is Missing* c. filmért. 1949-ben a legjobb filmnek járó díjat szerzi meg Powelllel megosztva a *Piros cipellőkkel*, melyben a legjobb írói teljesítményre is jelölik. Szintén ezt a filmet a Velencei filmfesztiválon Arany Oroszlán díjra jelölik 1948-ban, valamint a BAFTA legjobb brit filmnek jelöli 1949-ban. 1951-ben a Berlini Filmfesztiválon Ezüst medve díjat nyer a *Hoffman meséi*.

Életéről bővebben Michael Powell saját önéletrajzi írásában: *A million dollar movie*-ban olvashatunk. Mivel pusztán saját visszaemlékezései alapján írta, sok a téves adat, viszont személyes meglátását így nem ferdítette el mások véleménye. Megfelelő kritikával jó forrásnak számít. Powelllel ellentétben Pressburger nem írta meg visszaemlékezéseit. Unokája, a szintén Oscar-díjas Kevin MacDonald viszont a kilencvenes évek végén végigjárta azokat a helyszíneket, ahol nagyapja megfordult, így eljött Magyarországra és Miskolcra is. Ebből az életútbejárásból készült el a *The Making of an Englishman* című dokumentumfilm, továbbá *Emeric Pressburger: egy forgatókönyvíró élete és halála* (*Emeric Pressburger: The Life and Death of a Screenwriter*) c. könyv. Powell és Pressburger munkásságának másik elismert szakértője Ian Christie (*Powell, Pressburger és a többiek*) és Kevin Gough-Yates (*Michael Powell*).

Pressburger családja apai ágon, mint ahogy ezt a neve is mutatja, Pozsonyból származik, melynek német neve Pressburg. Édesanyja, Katalin tősgyökeres miskolci zsidó család leszármazottja. Pressburger Imre születésekor apja, Kálmán egy miskolci család birtokán dolgozott, mint intéző. Szülőháza a Szentpéteri kapu letelején a 3. szám alatt csodával határos módon még ma is áll, körülötte a régebbi épületek java részét már lebontották, helyükön ma parkolók és üzletek kaptak helyet.

Imre alig tízéves, amikor 1911-ben a család Szabadkára, később pedig Rudnára költözik. Pressburger emiatt iskoláit a közeli Temesváron végezi el. Akkoriban még nem gondolta volna, hogy egy nap a filmiparban fog dolgozni, ugyanis mérnöknek készült. A trianoni békeszerződés azonban váratlan fordulatot hozott az életébe: anélkül, hogy egy tapodtat is mozdult volna, egyik napról a másikra Imréről román állampolgár lett, és ezzel együtt az oktatás nyelve is román. Az állam megtiltotta, hogy diákjai Magyarországon tanuljanak. Osztálytársaival azonban úgy gondolták, hogy ha már egy félig idegen nyelven kell tanulniuk, akkor már inkább külföldön próbálnak szerencsét. Többedmagával valamelyik berlini egyetemre próbált kijutni, azonban az anyagi, vízum- és ösztöndíj-lehetőségek úgy hozták, hogy a prágai műszaki egyetemen tanulhatott csak tovább.

1920-tól két évet töltött el itt, majd Stuttgartban tanult tovább három éven keresztül, diplomát azonban soha nem szerzett. Diákéveiben Imre *szenháromsága* (ahogy unokája életrajzi írásában fogalmaz) a zene, a futball és a finom ételek élvezete volt. Ehhez társult hamarosan új mániája, a filmimádat. Megegett, hogy több barátjával együtt egy mozijeggyel mintegy huszonegy órát töltött a moziban, egy-egy filmet többször is végigülve. Nem csak a történetek érdekelték, hanem a filmes technikák is: egy alkalmi munkája révén nagyobb összeghez jutott, amiből egy kisebb vetítógépet vásárolt. Odahaza a nyári szünetben aztán meghívta apja munkásait egy filmbemutatóra, azonban az egyszerű falusi emberek nem értették, hogy a vászonra vetített képeket kellett volna nézniük, így aztán rossz irányba figyelve pusztán villódzó fényeket láttak az egész bemutatóból. Pressburger gyakran hivatkozott erre a jelenségre, melyet *Pásztor szindrómának* nevezett el, amikor azzal szembesült, hogy filmjeit a közönség nem értette meg.

1926-ban rövid ideig Budapesten él, rádiókészítéssel és -eladással foglalkozik, és bár sikeres bemutatókat szervez, az eladásban azonban nem jeleskedik, így kénytelen feladni a vállalkozást. Úgy dönt, hogy újra külföldön próbál szerencsét. Kevesebb, mint egy év múlva már Berlinben találjuk: egy kisebb vonószenekar hegedűseként kávéházakban, klubokban játszik. A zsidóellenes hangulat erősödése miatt felkéréseiket hamarosan sorra lemondják. A munkanélküliség erősödése miatt egyre nehezebben talál munkát, nem tudja fizetni albérletét. Egy darabig a főbérő tudta nélkül magyar honfitársainál húzza meg magát, de végül a többi munkanélkülivel együtt a Tiergarten parkban kénytelen éjszakázni. Azonban nem adja fel, a postán — ahol a papír és a tinta mindig rendelkezésre állt — rövid történeteket, novellákat ír és újságokat bombáz velük. Egyik ilyen írása, az *Auf Reisen* meg is jelenik egy berlini lapban és ennek eredményeképp megrendelést kap további novellák készítésére, melyeknél az Emerich Pressburger nevet használja. Biztos munkával a háta mögött figyelve hamarosan újra a mozi felé terelődik. A filmkészítés egy részét tematikusan feldolgozó *A téma és Forgatókönyvírás* című írásaival a berlini Film-Kurier felhívására pályázik mint mozgóképszakértő, holott soha film elkészítésében sem vett még részt. Innen már csak egy ugrás volt a német filmgyár, az Ufa (Universum Film AG) ahol hamarosan sok más magyarral együtt dolgozik. Legjelentősebb forgatókönyve a *Búcsú* (*Abschied*), melyet Robert Siodmak rendezett. A továbbiakban forgatókönyvíróként dolgozik az Ufa dramaturgiai osztályán.

A náci eszmék és zsidógyűlölet elől szinte az utolsó pillanatban szökök Párizsba. Itt is a filmiparban próbál meg elhelyezkedni, ami helyel-közzel sikerül is neki, azt látja azonban, hogy a legtöbb hozzá hasonló emigráns az Egyesült Államokban próbál szerencsét. Hosszú hezitálás és nehézségek után dönt úgy, hogy Anglián keresztül ő is Hollywoodba utazik. 1935-ben érkezik Londonba, immár az ötödik országba, ahol egy újabb nyelv elsajátítása várja. Természetesen ő is, akárcsak elődei, Korda Sándornál, vagy angol nevén Alexander Kordánál keres munkát.

Több korabeli vicc is őrzi a magyar emigránsok arányát a brit filmgyártásban. Íme az egyik: — Miért lóg két brit zászló a stúdió bejáratánál? — Annak a két britnek tiszteletére, aki ott dolgozik. Mikes György, emigráns magyar író, Pressburger kortársa is erre utal, amikor azt írja a filmiparban munkát kereső honfitársairól: nem elég magyarnak lenni, a filmezéshez sem árt, ha ért az ember. (George Mikes: *How To Be An Alien*)

Pressburger először a félig kész, de unalmasra sikerült *The Spy in Black* című film forgatókönyvének átírására kap felkérést. Ekkor dolgozik először együtt Michael Powellel, későbbi munkatársával és barátjával. Powell és Pressburger nem csak kinézetre különbözött. Imre megfontolt, visszahúzó, könnyen alkalmazkodó, komoly ember volt, szavait gondosan megválogatta, mielőtt megszólalt volna. Ezzel szemben Powell energikus, gyors észjárású és hirtelen ember volt: olyan, akit vagy szerettek vagy gyűlöttek munkatársai. Ha valahol megjelent, mindig a társaság középpontjában forgott, és imádta a közönség figyelmét. Hogyan dolgozott egymással ez a két nagyon különböző ember? Billy Wilder írta le talán legjobban viszonyukat, aki szerint a jó munkakapcsolat, a kooperáció olyan, mint a kötélhúzás: pontosan a két ellentétes erő miatt feszül a kötél.

Első hivatalosan is közös filmjük a *Contraband* volt 1940-ben. Pressburger javaslatára egy filmprodukciónak társaságot alapítanak *The Archers* néven, mely arra volt hivatott, hogy a mozi iránt elkötelezett szakmabelieket egy csoportba gyűjtse. Sok német, magyar és francia emigráns színész, díszlettervező és vágó a tagja, mint például Alfred Junge, Hein Heckroth, Anton Walbrook és Marius Goring. Powell és Pressburger kapcsolatát gyakran hasonlították ők maguk is egy házassághoz. Ez a házasság a *The Archers* név alatt 1939-től 1957-ben bekövetkezett *válásukig* tartott, és több mint húsz *gyermek* születését eredményezte. Együttműködésüket három korszakra szokás osztani, első éveikben, mely pont a második világháború időszakára esett, propagandafilmeik készítésével foglalkoztak, a következő szakaszban a filmes műfajt próbálták keverni más művészeti ágakkal, az utolsó éveiket a hanyatlás jellemezte.

Néhány filmjüket érdemes életrajzi szempontból és magyar vonatkozások miatt megemlíteni. A legfontosabb ezek közül a *Blimp ezredes élete és halála* 1943-ból. A film két főszereplője, egy brit (Clive Candy) és egy német (Theo Kretschmar-Schuldorff) katonára egy különös párbaj révén kötnek életre szóló barátságot még a boldog békeidőben. Ebben felfedezhetjük Powell és Pressburger kapcsolatának egyes elemeit. A film, bár eredetileg propagandacélokra készült, a brit háborús politika egyik legélesebb kritikájává nőtte ki magát. Churchill úgy gondolta, hogy a filmben megfogalmazott kritika morálisan rossz hatással lenne a háború amerikai megítélésére, ezért megpróbálta betiltani, de legalábbis ellehetetleníteni a munkát. Visszavonták a film anyagi támogatását, leállították a katonai kellékek biztosítását, a férfi főszereplő szerződését sorkatonai szolgálatára hivatkozva elutasították, és Pressburger Imrét háborús kémkedés gyanújába fogták. A körülmények ellenére mégis úgy döntöttek, hogy elkészítik a filmet.

Egy másik jó példa arra, hogy Pressburger magyar származása mennyire volt hatással munkájára, a *Diadalmas szerelem* (*A Matter of Life and Death*) című filmjük témaválasztása. A háború végeztével az angol–amerikai barátság megerősítésére rendelte a filmet a brit kormány. A történet egy angol katonára agyműtétét és halálközeli élményét meséli el, melyben Pressburger felhasználta többek között Karinthy regényét, az *Utazás a koponyám körül* is.

A háború vége a propagandafilmeik végét is jelentette. A két alkotó időközben producere volt kénytelen váltani, mivel Korda Amerikába távozott, így a Rank stúdiónál próbálkoztak. Fellépésüknek és Arthur Rank hozzá nem értésének köszönhetően olyan történeteket is megfilmesíthettek, melyre épeszű producere nem remélhetek volna támogatást. Rankból viszont dörzsölten kiédesgették a szükséges pénzt. Ennek köszönhetően készült el a *Piros cipellők*, a *Hoffman meséi* és a *Fekete nárcisz*. Ebben a korszakban készült alkotásaik az úgynevezett előre megkomponált film technikájával készültek. A filmekhez általában utólag készül a zenei aláfestés, viszont a *Piros cipellők* balettjeleneteiben és a *Hoffman meséi* operában már előre adott volt a zenei rész. Erre a zenei alapra tervezték meg a filmkockákat szinte másodpercrel másodpercre. Ez a forgatókönyvíró különösen pontos és precíz munkáját igényli. Pressburger egyrészt a német filmiskola tanítványaként eddig is a pontos munkához volt szokva, másrészt az Ufa dramaturgiai osztályán találkozott már hasonló technikával készült filmmel.

A művészfilmek korszakának a rendezőpáros munkakapcsolatának megromlása vetett véget. Pressburger magánéleti problémái (kisgyermekének halála, válása) mellett magára maradt a filmek anyagi háttérének előteremtésében, és gazdasági, szervezési feladatainak ellátásában. Powell folyton új technikákkal kísérletezett. Egyes kritikusok a hanyatlás okának tartják azt is, hogy Pressburger többé már nem saját történeteket írt, hanem külső forrásokból dolgozott. 1957-ben közös megegyezéssel, békében *váltak el*, barátságukat életük végéig fenntartották.

Mindketten saját filmek készítésével folytatták munkájukat. Powell egyik thrillere, a *Peeping Tom* azonban megtörte karrierjét, a kritikusok és a közönség is beteg filmnek tartotta. Ma már sokan Hitchcock előfutárának tekintik. Pressburger, bár ragyogó forgatókönyvíró volt és a vágószobában is jeleskedett, magához a rendezéshez és a színészekhez nem értett. Önálló próbálkozásai sorra csődöt mondtak, így egyre inkább az írás felé fordult. Alkalmanként vállalt még forgatókönyvírást, Powelllel is volt még pár projektjük közösen. 1965-ben azonban úgy döntött, hogy Ausztriába költözik, hogy szülőhazájához közel dolgozhasson. Két önálló könyvet írt. Az egyikből (*Killing a Mouse on Sunday*) film készült *Hűsz év után* (*Behold a Pale Horse*) címmel. 1970-ben visszaköltözik Angliába és egy barátja hétvégi házában, a Suffolk megyei Shoemakers Cottageban élt 1988-ban bekövetkezett haláláig.

Hogy miért volt jó forgatókönyvíró, erről maga azt mondta a lányának: *Kevés olyan forgatókönyvíró van, aki jó forgatókönyvet tud írni és időben kész is van vele.*